

MERSİN'Lİ CEMAL PAŞA'NIN İKİNCİ ORDU MÜFETTİŞLİĞİ

Dursun GÖK (*)

A — Biyografisi :

H. 1288 (M. 1872) tarihinde Mersin'de doğan Cemal Paşa, Mersin'in tanınmış ailelerinden olup, babası belediye başkanlığı yapmış olan Osman Efendi'dir. Bahriye Nazırı ve İttihatçı Cemal Paşa'dan ayırmak için "Küçük Cemal" adı ile de anılır. İlk tahsilini Mersin'de yaptıktan sonra, İstanbul'a gelerek 4 Mayıs 1308 (1892) de 1311 - b - 12 sicil numarasıyla Askeri Lise'ye girdi (1). Mart 1311 (1895) de teğmen rütbesiyle vazifeye başladı ve aynı yıl Üsteğmenliğe yükseldi. Kısa zamanda mesleğinde kendisini kabul ettiren Cemal Paşa 1314 (1899) tarihinde Kolağası (Yüzbaşı), 1319 (1903) da Binbaşı ve aynı yıl Yarbaylığa terfi etti. 1320 (1904) de IV. Ordu'da vazifelendirildi ve Dersim bölgesindeki isyanın bastırılmasındaki başarısından dolayı 4 Mart 1324 tarihinde Miralay (Albay) oldu. Erkân-ı Harbiye Umûmiye Dairesinde de vazife alan Cemal Paşa 2 Ocak 1326 (1910) da II. Müfettişlik Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne ve 22 Eylül de Atik II. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne tayin edildi. 16 Eylül 1328 (1912) de Balkan Harbi'nde vazife alarak önemli hizmetlerde bulundu. Bilhassa Ekim 1912 de İşkodra bölgesinde düşmanı durdurmak için büyük mücadele verdi (2).

20 Temmuz 1329 (1913) da 42. Fırka Komutanlığına getirilen Cemal Paşa, aynı yılın 17 Kasım'ında I. Ordu Müfettişi oldu. 30 Mart 1330 (1914) de 8. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildi ve Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesinde Albay rütbesiyle çarpıştı. Mısır seferini hazırlamakla görevli Alman Von Kress, Şam'daki 8. Kolordu Kumandanı Albay Mersin'li Cemal Paşa'yı Kanal Seferinde görevlendirdi (3). 16 Kasım 1330 (1914)

(*) Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

(1) *Genel Kurmay Başkanlığı Per. A. Ş. M. 4006/18* deki kaydı.

(2) Türk Silahlı Kuvvetleri, *Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi C. III, Kısım 3, s. 29, 63.*

(3) Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım, C. II.* Ankara 1951. s. 52, 109.

da Mirlivâ (Tuğgeneral) olan Cemal Paşa, Harplerde gösterdiği başarılarından dolayı birçok nişan ve madalya almıştır. 17 Ocak 1334 (1918) tarihinde Şam'daki IV. Ordu Kumandanlığını devraldı. 28 Temmuz 1334 (1918) de Ferik (Tümgeneral)liğe terfi ettirildi. Şeria Irmağı doğusunda bulunan İngiliz ve Arap kuvvetlerinden müteşekkil düşman askeriyelâ savaştı (4). Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi üzerine Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşa'ya 7. Ordu Komutanlığını Cemal Paşa'ya bırakarak Rayak'ta dağılmış olan kuvvetleri toplamak vazifesini verdi. Cemal Paşa İngiliz kuvvetlerine karşı imkânsızlıklar içerisinde mücadelesini devam ettirdi ve kendisine Muharebe Altun Madalyası verildi. II. Ordu Kumandanı Nihat Paşa'nın vazifeden alınmasından sonra Yıldırım Kıtact Mufettişi ve İkinci Ordu Kumandanlığı görevine tayin edildi.

B — MONDROS'tan Sonra İkinci Ordu Bölgesinde Genel Durum :

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra (30 Ekim 1918) Yıldırım Orduları Karargâhı 4 Kasım 1918 de lağvedildi. İkinci Ordu 4 Kasım 1918 tarihinde mütareke şartlarına göre terhis hazırlıklarına başladı ve Nihat Paşa Yıldırım Orduları Kumandanlığına getirildi (5). 5 Kasım 1918 de Yıldırım ve İkinci Ordu Karargâhı lağvedilince, bu karargâh emrindeki askerler ve malzemeler 7. Ordu emrine verildi (6). Yapılan bu değişiklikler 10 Kasım'da Grup Komutanlıklarına bildirilince, Mustafa Kemal İstanbul'a gitti. Yıldırım Orduları mintikasında kumanda görevini İkinci Ordu Komutanı Mirlivâ Nihat Paşa üzerine aldı (7).

İngiliz Generali Marshall mütareke hükümlerini hiçe sayarak Musul'un 2 Kasım'dan itibaren işgal edileceğini 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'ya bildirdi ve işgal hareketi İkinci Ordu bölgesine doğru genişlemeğe başladı, Musul'un işgalinden hemen sonra İngiliz kuvvetleri 9 Kasım'dan itibaren İskenderun bölgesini de işgale başladılar. Cautelas gemisinde İskenderun Mevki Kumandanı Yarbay Ali Bey ile İtilaf Devletleri İskenderun Deniz Kuvvetleri Amirali ve Korvet gemisi kaptanı Davet Beauregard arasında protokol imzalandı (8). Fransız donanma komutanı 11 Kasım'da verdiği bir emirle şehirde bulunan memur, polis ve jandarmaların şehri terketmelerini istedi (9). İskenderun kaymakamı ve liman reisi

---

(4) I. Dünya Harbinde Türk Harbi, *Sina Filistin Cephesi*, C. IV, Kısım II, s. 218.

(5) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, C. IV, Sayı 28, vsk. no: 745, 756.

(6) *ATASE Arşivi*, Dosya 15, Klasör 15, Fihrist 8 - 9.

(7) *Türk İstiklâl Harbi* (Genel Kurmay Yay.), C. I. Ankara 1962, s. 63, 82.

(8) HTVD, VII/30, vsk. 762.

(9) HTVD VII/30, vsk. 763.

tutuklandı. Şehirde elleri bağlı olarak dolaştırıldıktan sonra bir ahırda hapsedilerek 16 Kasım'da Payas'a gönderildiler (10).

İngiliz ve Fransız kuvvetleri Payas - Kilis hattının güneyini tamamen işgal ederek, Adana vilâyetinin boşaltılmasını Nihat Paşa'ya bildirince; Mirliya Nihat Paşa 12 Kasım 1918 de İngiliz Generali Clark ile Raco'da bir görüşme yaptı. Görüşmede İngiliz Kumandanı 1 - 14 Aralık tarihleri arasında Türk askreinin Pozantı'nın batısına çekilmesini istedi. Bu arada işgal edilen bölgedeki Türk silahlarına ve cephanelerine el koydular. Diğer taraftan Yıldırım Orduları Grubu ve İkinci Ordu Karargâhı lağvedilince Mustafa Kemal İstanbul'a gitti (11).

Nihat Paşa mümkün olduğu kadar zaman kazanarak daha fazla silâh ve cephaneyi Pozantı'ya taşımak niyetindeydi. Bu sebeple İngilizlerin Katma'da bulunan kumandanına boşaltmanın 1 Aralık yerine 13 Aralık'da başlamasını teklif etti. İngilizler teklifi kabul ettiler (12). İngiliz Generali Wilson 22 Kasım'da Osmanlı Hükûmeti'ne bir nota vererek, Osmanlı Ordusunun kısa zamanda terhisinin sağlanmasını istedi. İngilizlerin baskısı karşısında hükûmet Türk kuvvetlerinin Pozantı'ya kadar çekilmesini kabul etti. Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa durumu Nihat Paşa'ya bildirdi (13). İkinci Ordu Kumandanı Nihat Paşa 5 Aralık 1918 tarihinde cephaneye ve silâhların Pozantı ve Konya'ya nakledileceğini Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Bu sırada Fransız ve Ermeni kuvvetleri Kasım ayı sonlarına doğru İskenderun'a çıkararak iç bölgelere doğru ilerlemeğe başladılar ve 11 Aralık'da Dört Yol, 18 Aralık'da Mersin'i işgal ettiler (14).

İkinci Ordu'nun lağvından sonra, Ordu Kumandanı Nihat Paşa Adana valiliğine tayin edildi. İkinci Ordu Karargâhı da Ulukışla'dan Konya'ya nakledildi (15). Fransız işgali Pozantı'ya kadar genişlediğinden, Adana'ya gitmek için Pozantı'ya gelen Nihat Paşa geri çevrildi. Valilik görevine başlaması engellenen Nihat Paşa Konya'ya dönmek mecburiyetinde kaldı (16).

Allenby'nin isteği üzerine İngiliz Yüksek Komiserliği Osmanlı Hükûmeti'ne 2 Ocak 1919 da verdiği nota ile **"Türk milletini teşkilatlandırıp, silâhlendirdiği, kasaba ve köylerde İslâm Cemiyetleri kurduğu"** gerekçeyle Nihat Paşa'nın azlini istedi. Harbiye Nazırı Cevat Paşa suçlamayı

(10) HTVD, VI/ vsk. 774, 775, 776.

(11) ATASE Arşivi, K. 15, D. 15, F. 92.

(12) TİH, C. I. s. 65.

(13) A.g.e., s. 66.

(14) ATASE Arşivi, K. 15, D. 15, F. 92.

(15) ATASE Arşivi K. 15, D. 15, F. 84 - 85.

(16) ATASE Arşivi, K. 15, D. 15, 99.

kabul etmeyerek, Nihat Paşa'yı görevden alamayacağını Sadâret'e bildirdi ise de verilen ikinci nota karşısında hükûmet Nihat Paşa'yı vazifeden almak durumunda kaldı. 22 Ocak 1919 tarihinde Nihat Paşa İstanbul'a çağrıldı ve yerine Mersin'li Cemal Paşa tayin edildi (17).

C — İkinci Ordu Müfettişliği

Cemal Paşa'nın göreve başlamasından sonra İtalyan kuvvetleri İç Anadolu Bölgesine doğru işgallere başlamak amacıyla 27 Mart 1919 tarihinde Antalya'ya asker çıkardılar. İtalya temsilcisi Marki Granti 28 Mart 1919 da mutasarrıf vekiline şehirde asayişsizlik olduğunu, bombalar patladığını ve rahibelerin emniyette olmadığını ileri sürerek (Mondros Müta-rekesinin 7. maddesine dayanarak) işgalleri haklı göstermek istedi. Diğer taraftan İstanbul'dan gönderilen bir kısım İtalyan askeri de 25 Nisan'da Konya'ya geldi.

Yıldırım Kıtaaatı Müfettişi ve İkinci Ordu Kumandanlığı vazifesine başlayan Cemal Paşa, Konya'ya geldikten sonra hemen inceleme gezilerine çıktı ve Ulukışla istasyonunda bulunan cephane, silâh ve mühümmanın toplatılarak zarar görmeyecek bir şekilde muhafaza edilmesini ilgililere bildirdi (18). 11 Şubat 1919 da Ereğli'ye, 24 Şubat'ta Koçhisar ve Sultanıye bölgelerine giderek askerin ve halkın durumunu yakından inceledi. İtalyan askeri kuvvetinin Antalya'ya yerleşmesini önlemek ve ahâliyi İtalyanlara karşı harekete geçirmek için bölgeye muktedir idare âmirlerinin gönderilmesini Harbiye Nezaretine bildirdi (19).

Antalya bölgesini işgal eden İtalyanlar halkın kendilerine karşı harekete geçmesini önlemek için şehirde bombalar patlattılar. Bu hareketleri yapan İtalyanlar Türklerin bombalar patlattığını dahi ileri sürerek, halkı birbirine düşürme politikasını uygulama yoluna gittiler (20). Yayılmalarını genişletmek için Nisan ayı sonlarına doğru Marmaris'de kömür deposu ve iskele yapımına başladılar (21). Konya'da bulunan İngilizler yerlerini İtalyanlara terkederek 15 Mayıs'da şehri terkedince; İtalyan askeri kumandanı İzmir'in işgali üzerine halktan gelebilecek tepkiyi önlemek için gerekirse zecri tedbirler alacağını Cemal Paşa'ya bildirdi (22). Cemal Paşa durumu Harbiye Nezaretine bildirerek alınacak tedbirleri sordu ve ay-

(17) TİH, C. I, s. 74. Tevfik Bıyıkoglu, *Atatürk Anadolu'da*, C. I. s. 46.

(18) ATASE Arşivi, 3516, K. 326, D. 1 - 2, F. 129.

(19) ATASE Arşivi, 1/2, K. 79, D. 83, F. 12.

(20) ATASE Arşivi, 1/2, K. 79, D. 83, F. 39.

(21) ATASE Arşivi, 1/2, K. 79, D. 83, F. 39.

(22) HTVD, VIII/39, vsk. 928.

rica Rodos'da bulunan onyedibin İtalyan askerinin Antalya'ya çıkabileceğine dikkat çekerek tedbir alınmasını istedi.

Antalya'yı işgal eden İtalyan kuvvetleri kumandanı General Marini, valiliğe İstanos - Finike - Antalya - Burdur arasında yol inşa edeceklerini bildirerek halkın tepki göstermemesini istedi. Bölgede tam hakimiyet sağlamak isteyen İtalyanlar bir taraftan da lehlerine propaganda yaparak bölge halkının karşı gelmesini önlemek maksadıyla ücretsiz muayene ve tedaviye başladılar (23).

Antalya, Burdur ve Konya havalisinde işgal kuvvetlerine karşı Türk milletini teşkilatlandırmak için harekete geçen Cemal Paşa, Müfettişlik bölgesindeki vilâyetlere emirler göndererek, mitingler ve protestolar yapılmasını istedi (24).

15 Haziran 1919 tarihinde Ordu Müfettişlik sahalarında yapılan değişiklikler, İkinci Ordu Müfettişliği alanını da genişletti ve İzmir, Menteşe, Antalya, İslifke, Ankara, Kastamonu, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri, Konya vilâyetleri İkinci Ordu Müfettişliği denetimine girdi. Cemal Paşa İtalya ilerlemesini durdurmak için Afyonkarahisar'da bulunan 23. ncü Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği bir yazı ile "ahalinin maksat ve fikrinin ne olduğunu, işgal kuvvetlerine karşı gönüllü ve millî kuvvetler kurup kuramayacaklarını, ecnebi boyunduruğu altında yaşamının İslâm ahali için ne kadar tehlikeli olduğuna" işaret ederek, mitingler ve telgraflarla durumun protesto edilmesini istedi (25).

Cemal Paşa düşman ilerlemesini durdurmak için milis teşkilâtı kurarak mücadeleye girmek ister ve durumu Harbiye Nezareti'ne şöyle bildirir :

"Harbiye Nezareti Celilesine

İtalyan işgalinin yakın zamanda Burdur ve Isparta'ya tevessü'edeceğinin kaviyyen memûl bulunmasına nazaran âmali milliyenin buna razı olmadığını zamanında fiilen ispat etmek üzere Milis Teşkilâtına ve şehirli, köylü ahâlinin ikaz edilmesine ciheti askeriyece bezl-i garet edilmesine rağmen, hükûmet-i mahalliyeler sanki ecnebi âmalini tervice memur imişler gibi teşebbüsâtımızı akîm bırakmakta ve binaenaleyh düşmanların ekmeğine tereyağı sürmektedirler. Burdur mutasarrıflığının bu cümleden olduğunu arz ederim" (26).

(23) HTVD, VIII/39, vsk. 937.

(24) HTVD, II/6, vsk. 127.

(25) HTVD, II/6, vsk. 124.

(26) HTVD, II/6, vsk. 128.

Cemal Paşa Millî Teşkilât ile hükûmet arasında bir ahenk olmasını ve Anadolu'daki görevlilerin düşmanla işbirliğinin önlenmesini açık bir şekilde belirtmekten geri kalmamıştır. Millî Teşkilâta karşı olan mahalli memurların vazifeden alınmalarını istiyerek Millî Teşkilâtın kısa zamanda kurulması taraftarıydı. Nitekim çalışmalarının sonunda Isparta'da "Isparta Gönüllü Mücahitleri Teşkilâtı" kuruldu. Bu teşkilât Cemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla "Zillet ve meskenetle yaşamağa mes'udane şahadeti tercih edeceklerini" belirterek mücadeleye hazır olduklarını bildirdiler (27).

Antalya'yı işgal eden İtalyan askerlerinin bir kısmının Bolşevik düşüncesinde olduğunu ve bu kişilerden silâh satın alınmasını tavsiye eden Cemal Paşa "... her tarafta İtalyalılardan silâh mübayaasına gayret olunmalı, parası müfettişlikce tesviye edilecektir" diyerek, halkın silâhlanmasını istiyordu (28).

Müfettişlik alanı içinde 1311 ve 1316 arasındaki doğumluları silâh altına alarak Millî Kuvvetler meydana getirmeğe çalışan Cemal Paşa'nın bu hareketi İstanbul Hükûmetince engellenmek istenir. Dahiliye Nazırı Ali Kemal imzasıyla ilgili makamlara gönderilen yazıda "Konya vilâyetinde, Karesi ve Kütahya havalilerinde bazı yerlerde Ordu Müfettişlerinin emri ile 1311 - 1316 doğumluların silâh altına çağrıldığı ve diğer doğumlulardan gönüllü toplandığı ve sefer harçları için yardımlar konulduğu anlaşıldı. Merkezce böyle bir emir çıkartılmadığı için kanun ve usûl de değildir. Bugünkü durumumuza ve mütareke şartlarına aykırı, anlayış ve sezîşe de uygun olmayan bu hareketin elbette gizli sebepleri olacağı için bu işe kalkışanlar şiddetle sorumlu tutulacak ve kanunen takîp olunacaklardır. Ordu Müfettişleri bu seferberliği hazırlamağa kalkışırken düşünmüyorlar ki silâhlanma ve donatım son derece sınırlıdır. Ve mütareke ahkâmı ile elimiz ayağımız bağlıdır. Biz bugün Yunan ve İtalyan ve hangi devletle olursa olsun harbe giremeyiz, girersek hem halkımızı hem de davâmızı siyaseten kaybederiz" (29).

İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa bölgesindeki faaliyetler hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya zaman zaman bilgi vererek, O'nun görüş ve düşüncesini öğrenmek istemiştir. Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ile daima haberleşme içinde bulunmuş ve İzmir'in işgalinden sonra Yunanlıların Manisa ve Aydın yönünde ilerlemeğe başlayınca, durumu Mustafa Kemal'e rapor ederek ne yapılmasını sormuştur. Bu şifrede şöyle diyordu :

(27) HTVD, II/6, vsk. 125.

(28) HTVD, IX/49, vsk. 941.

(29) Ali Fuad Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, C. I., s. 79.

"Havza'da Dokuzuncu Ordu Kıtataı Müfettişliğine;

1 - Yunan Ordusu Manisa ve Aydın civarlarını işgaletmesi üzerine Afyonkarahisar'daki fırkanın civardan takviyesine çalışılıyor. Rum olan mutasarrıfın tebdili müyesser oldu. Fırka oradaki asayişini muhafaza ile beraber her türlü işgal hadisesine her türlü vesaitle mukavemet edecektir. Bu vesait hazırlanıyor. Konya'da orduya müzahir olabilecek bir kuvvet ihzarına çalışıyoruz. Ancak maddî bir isim ve ünvana malik değiliz. 2 - İzmir Müdafaa-i Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti Denizli'de bulunmaktadır. Efendim.

Yıldırım Kıtataı Müfettişi
Cemal"

İtalyan, İngiliz, Yunan ve Fransız kuvvetlerine karşı mücadeleye girebileceğini ve bunlarla mücadele etmek için silâh ve cephanesinin bulunduğunu telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren Cemal Paşa'nın bu isteği Mustafa Kemal tarafından Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirilir. Karabekir Paşa İtalyan ve İngiliz kuvvetlerine karşı iyi hazırlanmasını, vaktisiz hareket etmenin kötü sonuçlar doğurabileceğini ve Cemal Paşa'nın İtalyanlar tarafından tahrik edilmiş olabileceğini Mustafa Kemal'e bildirir. Mustafa Kemal durumu Cemal Paşa'ya aktarır ve Cemal Paşa'nın fevri bir harekete geçmesi önlenir (31).

Cemal Paşa vatanın kurtarılması için atılan her adımı desteklemiş ve arkasında olmuştur. Mustafa Kemal Amasya'da toplantı yaptığı zaman Cemal Paşa'yı da davet eder. Fakat uzaklık sebebiyle Paşa gidemez. Ancak alınan kararları destekler. İtalyanlardan aldığı silâhlarla halkı silâhlandırarak harekete hazır olduğunu da bir defa daha bildirir (32).

Cemal Paşa'nın Millî Mücadele için yaptığı çalışmaları İtilâf Devletlerinin gözünden kaçmıyordu. Faaliyetleri takîp ediliyor ve durumdan İstanbul Hükümeti haberdar edilerek; görevden alınması için hükûmete devamlı baskı yapıyorlardı. İngilizlerin Karadeniz Ordusu İstihbarat Heyetinin 25 Ağustos 1919 tarihli raporunda Cemal Paşa için şunlar yazılıyordu: **"Küçük Cemal Paşa 12 Haziran'da 23. Fırkanın teftişi için Afyonkarahisar'a geldi. Köyleri dolaştı. Halkın çağrıldıkları zaman harp etmelerini istedi. O'nun ziyaretinden sonra her yerde huzursuzluk yükseldi. Takriben temmuz ortalarında yakalanan bir telgraf, Cemal Paşa'nın İstiklâl hareketine katılmış olduğunu ve Ankara'da bir kongreyi çağırarak istediğini"**

(30) Atatürk, *Nutuk*, İstanbul 1970, C. III., s. 908, vsk. 15.

(31) Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1969, s. 49 - 50.

(32) Cebesoy, a.g.e., s. 74; Lord Kıross, *Atatürk* (Çev. Necdet Sander) İstanbul 1981, s. 272; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. II, s. 35.

ortaya çıkardı. Konya valisi Biritanya Kontrol Subayının müzaheretine başvurdu.” (33).

İngiliz Generali Milne 17 Haziran 1919 da Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek, Mustafa Kemal ile Cemal Paşaların geri çağrılmalarını talep etti (34). Generalin isteğini Harbiye Nazırı geri çevirdi. Bunun üzerine Cevat Paşa görevden alınarak Ali Ferit Paşa tayin edildi. İngiliz generali Milne, 30 Haziran 1919 tarihli bir başka raporunda A. Calthorpe'ye Anadolu'daki Millî Teşkilât hakkında bilgi verirken, bilhassa Mustafa Kemal ve Cemal Paşa üzerinde duruyordu. Milne'ye göre "... hareketin başlıca kışkırtıcı şahsiyetleri Sivas'da Mustafa Kemal Paşa ve Konya'da Cemal Paşa'dır. Bu iki subay ordu müfettişi olarak atanmıştır" (35).

Amiral Calthorpe, General Milne'nin verdiği raporlar doğrultusunda Osmanlı Hariciye Nezaretine 2 temmuz 1919 tarihinde şu önemli raporu veriyordu :

"Vice Admıral Sör A. Calthorpe'den Türk Dışişleri Bakanlığına,

1 — Müttefiklere karşı Sivas ve Konya bölgesinde askerlerin teşkilâtlandırılması ve harekete geçirilmesi bakımından ciddi bir faaliyet görülmektedir.

2 — Bu hareket Osmanlı Hükûmetinin İstiklâli için İttihat ve Terakî Komitesi temsilcileri tarafından organize edilip yönlendirilmektedir.

3 — Başlıca kışkırtıcı şahıslar olarak Sivas'da General Mustafa Kemal Konya'da Cemal Paşa'dır.

4 — 6 Haziran tarihinde Karadeniz Bölgesi Ordu Komutanlığı Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınmasını Osmanlı Harbiye Nazırlığından istemiştir. Bunun neticesi bir emir olarak 8 Haziran'da Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından belirtilmiştir. Fakat şimdiye kadar yerine getirilmemiştir.

5 — Aynı konuyu 17 Haziranda Ekselanslarınıza bildirdim, fakat ne benim mektubuma bir cevap verildi ne de bunun neticesinde etkili bir işlem yapıldı.

6 — Kötüye giden olayların, içerden gelen haberlerden alınan bilgilere göre, vahim sonuçlar doğurabileceğini düşünerek bir kez daha durumun ciddiyetini hatırlatmayı görev sayıyorum. Generaller Mustafa Ke-

(33) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (Çev. Cemal Köprülü) Ankara 1971, s. 135.

(34) Bıyıkoğlu, a.g.e., s. 13.

(35) Bilâl N. Şimsir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s. 35 (Ek - 1).

mal ve Cemal Paşaların derhal şartsız olarak gecikmeksizin İstanbul'a getirilmesi gereklidir (36). Calthorpe.

Mustafa Kemal ve Cemal Paşaların vezifeden alınmaları ve İstanbul'a getirilmeleri için İngiliz baskısı devam etmektedir. Nitekim 17 Temmuz 1919 tarihli S. Calthorpe ile Earl Curzon arasındaki yazışmalarda aynı konu üzerinde durularak "General Mustafa Kemal ve General Cemal Paşa'nın memuriyetlerinden alınmaları"nın Hariciye Nezareti'ne bildirildiği belirtiliyordu (37).

Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa İngiliz baskıları karşısında durumu Saray ile görüşerek Mustafa Kemal ile Cemal Paşa'nın İstanbul'a getirilmeleri için harekete geçti. 2 - 3 Temmuz gecesi çekilen telgrafla Mustafa Kemal İstanbul'a çağrıldı. 1 Temmuz 1919 da Cemal Paşa Konya'dan ayrılarak İstanbul'a hareket etti. 5 Temmuz 1919 da 12. Kolordu Kumandanı Miralay Selâhaddin Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraftan anlaşıldığına göre, Cemal Paşa İstanbul'a bazı zevat ile görüşmek ve ailesini yoklamak için izinli gitmiştir (38).

Gerek Mustafa Kemal ile yazışmalardan ve gerekse Mazhar Müfit Kansu'nun verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Cemal Paşa kendisi hakkında İngilizlerin Osmanlı Hükümeti'ne yaptıkları baskıdan haberdar değildir.

Cemal Paşa Hükümetten silâh ve para alabileceği düşüncesindedir. Kendisi İstanbul'a geldikten sonra tekrar Konya'ya gönderilmez ve yerine Mekâtib-i Askeriye Müfettişi Ferik Esat Paşa 24 Temmuz 1919 da İkinci Ordu Müfettişliğine tayin edilir. Cemal Paşa Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulunca Kuva-yı Milliye'nin veya Hey'et-i Temsiliye'nin temsilcisi olarak Harbiye Nazırlığına getirilecek ve Millî Mücadele'ye olan hizmetine devam edecektir. Harbiye Nazırı olarak yaptığı çalışmaları da bir başka yazımızda açıklamaya çalışacağız.

---

(36) Şimşir, s. 45 (Ek - 2).

(37) Şimşir, s. 44 (Ek - 3).

(38) Nutuk, C. III, s. 920 - 923, vsk. 30.

İNGİLİZ BELGELERİNDE ATATÜRK

I have the honour to be,
My Lord,
Your Lordship's obedieient Servant,

(Signed) A. CALTHORPE
HIGH COMMISSIONER

F. O. 371/4158 /105780

ENCLOSURE I IN No. 12

General Sir G. F. Milne to Vice-Admiral Sir A. Calthorpe
No. 2097/33 I.

CONSTANTINOPLE, 30 June, 1919

Your Excellency,

I have the honour to inform you that, from reports I have received, there appears to be a serious movement in the districts of Sivas and Konia with a view to the formation of armed bands, and to action against the interests of the Allies. This movement appears to be directed by agents of the C.U.P., and aims at action independent of the Ottoman Government. So far the movement appears to be confined to propaganda.

The principal instigators of the movement are General MUSTAPHA KEMAL Pasha at SIVAS, and General DJEMAL PASHA at KONIA. Both these officers were appointed Inspectors of Army groups.

On the 6th June I requested the Ottoman Minister of War to remove General MUSTAPHA KEMAL from his appointment. The order was despatched by the Ottoman Minister of War on the 8th June, but so far this officer has not complied with the order.

Owing to the importance of checking this movement before it develops further, I should like you to approach the Ottoman Government with a view to the above - mentioned officers being recalled forthwith to CONSTANTINOPLE.

I have the honour to be
Your Excellency's obedient Servant,

(Sgd) G. F. MILNE
GENERAL
Commanding-in-Chief,
Army of the Black Sea.

FO. 371/4158/105780

İNGİLİZ BELGELERİNDE ATATÜRK

ENCLOSURE I IN No. 17.

Vice-Admiral Sir A. Calthorpe to Turkish Minister for Foreign Affairs

CONSTANTINOPLE, July 2, 1919

Sir,

I HAVE the honour to inform your Excellency that, from reports received, there appears to be a serious movement in the districts of Sivas and Konia, having as its object the formation of armed bands and action contrary to the interests of the Allies.

2. This movement appears to be directed by agents of the Committee of Union and Progress, and to contemplate action independent of the Ottoman Government.

3. The principal instigators of this movement are General Mustapha Kemal Pasha, at Sivas, and General Djemal Pasha, at Konia.

4. On the 6th June, the General Officer Commanding-in-Chief, Army of the Black Sea, requested the Ottoman Minister of War to remove General Mustapha Kemal Pasha from his appointment. An order to this effect was despatched to that officer by the Ottoman Minister of War on the 8th June, but so far it has not been complied with.

5. I addressed a letter to your Excellency on the 17th June in the same sense, but no reply has been given to my letter nor has any effect been given to the request contained therein.

6. It is my duty to draw the attention to your Excellency once again to the gravity of the information which is being received from the interior, to the disastrous effects of the occurrence there of untoward incidents, and to the immediate necessity of recalling to Constantinople, without conditions and without delay, both Generals Mustapha Kemal and Djemal Pashas.

7. I request that I may be immediately informed what action is taken on receipt of my letter, a copy of which is being forwarded to His Britannic Majesty's Government.

FO. 406/41, p. 156 - 157, No. 72/1

I have &c.

A. CALTHORPE
HIGH COMMISSIONER

No. 17

Vice-Admiral Sir. A. Calthorpe to Earl Curzon.

No. 1230.

CONSTANTINOPLE, July 17, A1919

(Received July 30.)

My Lord,

I HAVE the honour to forward herewith, for the information of your Lordship, copy of a letter of the 2nd July, which I have addressed to the Turkish Minister for Foreign Affairs, relative to the removal of General Mustapha Kemal Pasha and General Djemal Pasha from their posts, and copy of the reply received there to of the 10th July.

2. A copy of this despatch is being sent to Mr. Balfour in Paris.

I have, &c.

A. CALTHORPE,
HIGH COMMISSIONER

FO. 406/41, p. 156, No. 72.